

Станислав Р. Станковић¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност
<https://orcid.org/0000-0002-4024-1437>

ИЗ МОРФОСИНТАКСЕ ИМЕНСКИХ РЕЧИ У ЈУЖНОМОРАВСКОМ ГОВОРУ ВЛАСОТИНАЧКОГА КРАЈА²

Месни призренско-тимочки говори на подручју власотиначкога краја до сада нису разматрани са становишта дијалекатске морфосинтаксе. Сходно томе ово истраживање представља први, по свему судећи компактни, али истовремено и независни део првога покушаја да се о једном од три власотиначка високобалканизована идиома проговори и са тога језичкога аспекта. Анализиране морфосинтаксичке карактеристике именских речи у локалном јужноморавском говору потврђују његову припадност призренско-јужноморавском дијалекту, те показују да он (и) на морфосинтаксичком плану поседује добрану већину језичких појава карактеристичних за високобалканизовани простор српскога дијасистема.

Кључне речи: морфосинтакса, именске речи, призренско-тимочка дијалекатска област, призренско-јужноморавски говори, власотиначки крај

Увод

Призренско-тимочки говори власотиначкога краја

На невеликом власотиначком дијалекатском ареалу сучељавају се лужнички, заплањски и јужноморавски говор, тј. три високобалканизована идиома који пак на плану пошире дијалекатске класификације неупитно припадају призренско-тимочној дијалекатској области (в. BELIĆ 1999, STANKOVIĆ 2008, IVIĆ 2009). Несумњиви спој наслеђених аутохтоних српских језичких особина и надградње балканистичкога типа дао је ту, недвојбено, посве особену структуру призренско-тимочким дијалектима коју они столећима поседују а чија се разноликост, али и међусобни додири и утицаји, као мало где другде на призренско-тимочком терену сагледавају управо на контактном подручју власотиначкога краја.

Предмет истраживања

Полазећи од наведене дијалекатске особености истраживањенога ареала, главнина овога рада биће посвећена морфосинтакси именских речи у јужноморавском говору власотиначкога краја. Језичке појаве карактеристичне за ово подручје и језички ниво, као што су, на пример, губитак синтетичке деклинације или аналитичка компарација именских речи, биће размотрене како из угла остатка призрен-

¹ stanislav.stankovic@pr.ac.rs

² Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-136/2025-03/200184).

ско-јужноморавскога дијалекта, тако и из угла специфичне месне ареалне ситуације, која доводи до њиховога блискога контакта са преостала два призренско-тимочка говорна типа, сврљишко-заплањским и тимочко-лужничким.³

О грађи

Већи део дијалекатске грађе коришћене у сврхе овога истраживања, као и начини њенога прикупљања предочени су нам у монографији *Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају* (в. STANKOVIĆ 2008, нарочито стр. 49–54). Имајући у виду да се овај прилог усредсређује на јужноморавски део власотиначкога ареала, грађа је бирана из пунктова и текстова који су у закључном делу поменуте монографије језички окарактерисани као јужноморавски (в. STANKOVIĆ 2008: 116–117, као и карту бр. 32). Сразмерна уједначеност анализираних дијалекатских појава условила је да при навођењу примера нема ближега указивања на насеља из којих они потичу, док свако одступање од овог начела корелира са параметрима назначеним у табели бр. 6 (ISTO 2008: 116).⁴

Морфосинтакса именских речи

Уводне напомене

Морфосинтакса именских речи један је од најважнијих сегмената балканистике будући да су у њему највидљивији вишеструки утицаји на језичку структуру одређенога ареала. Иако је у склопу фундаменталне дијалектологије српскога језика (морфо)синтакси до почетка 21. столећа придавана посве мала пажња, последњих десетлећа објављен је већи број радова управо из ове области, при чему аутори највише пажње поклањају говорима из призренско-тимочкога дијалекатског комплекса (в. нпр. RAŠIĆ 2023, PANTIĆ 2024 и др.). У погледу речене проблематике до изражаја највише долазе особине које главнину ових идиома супротстављају већем делу остатка српскога дијасистема – *аналитичка деклинација*, тј. замена већине падежних наставака одговарајућим предлошко-падежним конструкцијама, *аналитичка компарација*, коју је – осим код придева – могуће пронаћи и код прилога и именица, као и *одређеност*, у овом случају маргинална али типолошки изузетно маркантна и важна језичка појава.

У предстојећем осврту морфосинтаксичке особине разматраће се према врстама речи и њиховим категоријама. У главнини овога рада у фокусу ће се наћи језичке карактеристике које се у односу на уже или шире посматрани ареал могу сматрати диференцијалним или бар у довољној мери значајним. Имајући у виду просторну ограниченост овога прилога, пажња ће бити усмерена на дијалекатске црте које испољавају изражен утицај на ширу језичку структуру, уз повремене осврте на особености нижега реда које могу допринети бољем разумевању даљих праваца језичкога развоја.

Именице

На подручју призренско-тимочке дијалекатске области за именице су релевантне категорије рода, броја, падежа и одређености.

Род именица

Као и у већем делу призренско-тимочких говора (BELIĆ 1999: 227–228, IVIĆ

3 У другом прилогу, како је то у *Сажетку* овога текста и речено, који је такође припремљен за објављивање и ускоро ће бити и публикован, у одређеној мери су са морфосинтаксичкога аспекта обрађени и глаголски облици у јужноморавском говору власотиначкога краја.

4 У навођеним примерима експираторни призренско-тимочки акценат, у овом случају у јужноморавском говору власотиначкога краја, бележен је косом цртом.

2001: 152), и у јужноморавском говору власотиначкога краја именице женског рода на сугласник пришле су именицама мушкога рода: што изва́димо *влас*, ње́га напреде́мо за на́тку; *крв* му мло́го исте́кја; ње́г, та́ј *маз* на кома́т ле́б ма́жемо; *младос* у́дав бија́; то е па билó најви́ше *радос* на́ш кад иде́мо у кра́љицу.

Поред тога, колебања у роду су присутна и у случају појединачних именица. Тако је у овом говору, на пример, именица *говедо* женскога рода (ку́ј гле́да *говеду*, ће чу́вамо обо́йца *говеду*, испра́ти ме ма́јка по *говеду*), што у ограниченом обиму важи и за именицу *млин*, ж. р. *млина* (множина је у свим случајевима мушкога рода – не́су има́ли *млинови*).

Број именица

У оквиру ове категорије могуће је издвојити више наставака за грађење множинских облика. Код именица мушкога рода обична множина се гради:

а) помоћу наставка *-и*: *ваго́ни* билі́ ту́ј; све́ ус кра́ве смо стоја́ли док су *ву́ци* побегли од на́с; *друга́ри* на́ши сви́;⁵ ми́ *ђа́ци* бео́мо; *мо́мци*; *му́жи*; *опѣ́нци*; *ру́ке* ми се у *пли́ци* напра́вију; *са́иаци*; *шна́јдери*;

б) помоћу наставка *-ови*: оні́ *ву́кови* бега́ју од ога́њ; има́мо и бо́еви *ме́ткови*; не́су има́ли *млинови*; *попо́ви* іду; ові́ја мо́й што́ су *ро́дови*; има́ си *шра́вови*;

в) помоћу наставка *-еви*: па уле́гне у *дворе́ви*; ти́ја голе́ми *пање́ви* у́зну.

Избројана множина гради се помоћу наставка *-а* (оні́ *два́ ву́ка*; а *два́ дѣ́на* путѣ́м; се́ду неде́љу *дѣ́на*; *три́ да́на* за́твор; ја́ сам сас ти́ја *три́ си́на* мо́й сади́ла ба́чу), док се збирна множина гради помоћу *-је* (парама́н – *парама́ње*). Наставак за суплетивну множину је *-и* (*љу́ди*).

Код именица женскога рода обична множина је на *-е*: *дево́јке*, *кошу́ље*, *седе́њеке*.

Код именица средњега рода обична множина има наставак *-а* (онај *зрѣ́нца*; *ја́јца*), а збирна *-је* (зна́ју куде́ има *ора́сје*), али и *-ићи* (*пи́лићи*), *-ики* (*звончи́ки*, *колѣдрчи́ки*, *ку́чики*, *ора́чкики*, *појачи́ки*), *-ишта* (ми́ *дечи́шта* е́два да разга́зимо онóј, *сно́пови*).

Падежни наставци

Призренско-јужноморавски дијалекат поседује аналитичку деклинацију, што значи да се у њему падежни односи не исказују помоћу наставака за облик, већ зависе првенствено од рекције глагола и чешће од употребе предлога. У овом погледу ни јужноморавски говор власотиначкога краја не представља изузетак. Ипак, аналитизам ни овде није доследно спроведен, па се остаци падежних наставака могу наћи како у појединачним случајевима, тако и у различитим типовима окамењених израза, тако се, на пример, остаци падежа (најчешће инструментала, али и локатива) чувају код именица са устаљеним прилошким значењем:

а) и́цепи му гла́ву, па бе́ж *до́ма*; па́ ги до́карамо сас би́волице *до́ма*; да си иде́мо ли *до́ма*; а ми́ ку́ј што зна́е прича́ећи до́ђемо из Коза́ре *до́ма*; а ви́ бе́ште *до́ма*; и до́ђемо ми́ *до́ма*; сѣг што но́су де́ца *до́м*; и не́ће да до́ђемо ни на пла́дне *до́м*; доте́ра се *до́м*;⁶

б) *ве́чером*, ка́д слу́нце ве́ћ да заоди; и *ве́чером* ете́ га иде́, унесе́ бѣ́дњак; како́ смо *ве́чери*; *ве́чери* де́да Крста умо́та, у кошу́љу чи́сту умо́та онóј дрво́; *ве́чери* на́прскамо гу́мно да не́ма праши́на; и *ве́чер*, ка́д све́ изре́димо це́ло село́, у срѣ́т

5 У случају именица м. р. са суфиксом *-ар* нису забележени примери са множинским наставком *-е* (**груја́ре*).

6 О сличној варијацији прилошкога *дома/гом* уп. и BELIĆ 1999: 244, овај аутор потоњи облик објашњава уопштавањем номинатива.

селó, искóчимо;⁷ пóсле *јутром*, кад више пред зóру пуно љúди дођóше; и *јутрédьн* кбд е Божíћ; стока видéла и нóћу, као човéк штó вíди, рéцимо, *дв^ању*; па на њéга *пéшки* (се íде).

Употреба падежа

Како је то раније споменуто, јужноморавски говори, као део шире при-зренско-тимочке дијалекатске области, одликују се мањом или већом склоношћу ка аналитизму у склопу именичке деклинације. Под тиме се подразумева да је падежни систем углавном састављен од номинатива и тзв. општега падежа, који облички наслеђује некадашњи акузатив као најизразитији зависни падеж. Помоћу различитих типова предлошко-падежних конструкција тежиште значења се са падежнога наставка најчешће преноси на одговарајући предлог (изузетак су изражавање директнога објекта и различите врсте партитивних синтагми). Промене су такође присутне и унутар егзистенцијалних конструкција, где се уместо очекиваногa генитива (не)постојање одговарајућегa појма често исказује номинативом.⁸ Примери су следећи:

1) *номинатив*: (егзистенцијалне конструкције) млóго билó *детíњст^о*; íмаше *еднó такóј сьндьче* што ни ствáри стојú; íмаше *еднó мостé дрвено* испод овб^ај мóст па дóле; а íмаше *едьн Бугарин млáт*, чувáр ондék позáди ћупрíју што е чувáја; свáки прázник имáло кóло у нáшо селó; и кад íма *свáдба* у селó, тóј свé мóра да искóчимо да вíдимо млáтку; // (негиране конструкције) нéсу имáли *млинови*; хáос би бíо, не би имáло нíкаква комáнда; кь дођé дóма, нéма на њéга *пóпке*; вéчери напрскáмо гúмно да нéма *прашíна*;

2) *остаци (партитивногa) генитива*: *трí дáна* зátвор; по *идинáес дýлума* смо сеíали; *двé íладе кíла* навршéмо; еднá њíва ни врлíла *íлáдо* и *пét стóтине кíла*; пóсле *јутром*, кад више пред зóру пуно љúди дођóше;

3) *општи падеж без предлога*:

а) директни објекат – (**м.р.**) *барјáци* нóсимо, накíтимо, тóримо *онíа* кóњски, *онíа* звончíки; а íмашем *тóга брáта* от чíчу штó ми е у Кúкавицу сьг он; па врзáше *моéга брáта* сьс коно́пац на ћупрíју; ондак úзнемо *грéбенци*; и гóре ће сачéкамо мí *тóг мóг* комши́ју *Жíвка*; тóрим у крошњíчку *лéбац*, вóду; íма си свáка ко вíку *момкá* кобајáги; íсто тáко се е десíло и кад сам *Рáнка* жени́ла; прекáрамо *снопови* сас крáве; (**ж.р.**) да му спрéма *бáницу*; и ће да íде да тра́жи *Брáну*, *сна́јку*; па вéј, врти, врти, *онúј вéјачу*; тóрим у крошњíчку *лéбац*, вóду; кúј глéда *говéду*; ће чúвамо обоíца *говéду*; да вíдимо какó ће млáтка да врл́а *јáбуку*, какó ће врл́а *онúј шенíцу*; и гóре ће сачéкамо мí *тóг мóг* коми́ију *Жíвка*; па пóсле тéрај у Марáву *онéј кáлаве коноплётíне*; тóј свé мóра да искóчимо да вíдимо *млáтку*; сьг нíти вíдимо *млáтку*, ни младожéњу, ни нíкога; и едну у Лáдовицу *сестру́* одóвде штó е; тóримо *онíа* кóњски, *онíа* звончíки, *тканíце*;

б) временске одредбе: *свáки д'ьн* добди; *свáки прázник* имáло кóло у нáшо селó; *свб^аки чьс* у кúћу (улазе).

4) *оíшíи и падеж с íредлозима*:

7 С обзиром на изворно мушки род именице *вечер* (уп. стсл. *вечерь*, ген. јд. *вечера*, али и власитиначко *једб^ан вéчер*), облици *вечером* и *вечери* могу се тумачити као остаци некадашњегa инструментала јединице (*вечеромъ* > *вечером*), тј. множине (*вечеры* > *вечери*; срп. *вечерима*). Облик *вечер* је у прилошком значењу *увече*, *навече* познат јоште из старословенскогa периода (уп. *вечерь* вьдворíтъ сьа плачь, и заоутра радостъ // *увече* ће се настанити плач, и ујутро радовање, Псалам 29, 6).

8 На појаву номинативних форми у негираним егзистенцијалним конструкцијама свакако утиче ширење егзистенцијалногa *имáти* на рачун *бíти*.

а) значење генитива: (**без**) нікад *без друштво* се не іде у планину; остаде дете *без родітеля*; и он остаја *без татка*; (**до**) *до брег* е вода ишла, *Морáva*; (**из**) *из Јашуњу*, одовуд *из Бóгоевце*; а ми кўј што знае причаећи дођемо *из Козáре* дома; па кад не одбїше *из Морáву*, ми по батлáци; (**између**) стаде *између нáше крáве*; (**испод**) імаше еднó мостé дрвено *испод овь^ај мóст*; (**куде/код**) учітелька е доділа овде *куде мáјку*; у неку шкóлу доле *код говéђи нїјац доњи*; тéрашемо грóјзе, па *куде Рáнка*; ал да óтиде Крста доле, па *куде то́га старéшину*; а ја óтидем *куде учітельа*; (**од/от**) исперéмо ги у Марáву, онé *од онóј блáто*; ўзнемо óбјаву *од држáву*; а мój брát докле се óткачи *од онáј конóпац*, па кат се óткачи *от конóпац*; *от тéј конóплe* смо прéли; па ўзе *от кўма Крсту*; пá кáд^т изнесéмо онéј тўтке штó одвóено *от кўчина*, *от конóплe*; па понесéмо си *од онáј лéбац* по толіцко; оні вўкови бéгају *од огáњ*; онá па кайши крїла *от партизáни* да не рáди фáбрика; кад је он дошé'а *од нóсо*, ја сьм му турїла да рўча; ишли смо сáс моéга зéта *от сестру́*; рогóжа се прáља *од р́жену слáму*; Рўжа се звáла, *от фáбрику* нека гáздарица; а імашем то́га брáта *от чїчу* што ми е у Кўкавицу сьг; *от итáлу до кўћу* свé слáма се солїло; (**око**) тó е билó *око Свéтого Рáнђела*; (**позади**) а імаше ед́н Бўгарин млáт, чувáр ондéк *позади ћупрї́у* што е чувáја; (**преко**) *преко Марáве* што імáмо њїве; (**у**) кад ја сам у Рáнка покóјнога жéла; (**у сред**) а у планину тáм, у *срéd* планину, нїгде нїкој нéма; у *срét* селó искóчимо; дирéктно у *срét шўму* отидóмо си у *срéd^м нóћ*;

б) значење датива: овó е сáмо да ме кáзни, да, да *на војнїци* ўглед да даде; ја изрїпим и кáжем *на жену́*: „бéгај“; и вїка тáј *на Крсту*; и честїтам ја *на моéга мўжа* снáјку; па ћу ја ідем *на óвце* да дáвам; морáла сам *на свéкра* и *на дéвера* да оперéм нóге; такóј мїслим да бéше б́ш ву се десїло *на тáтка*;

в) значење акузатива (необјекатско): (**за**) а ќд отидó за *моéга дéду*, па пóp живўеше сас тáтка млóго моéга; áјде, *за у конóплe* се обучéмо покр́пено; дóбро, Дáче, сьг ручá ће ідеш ли тї *за снáјку* да вїдиш; (**у**) откарáја мліво тáм да мéља у *козáрачке воденїце тéј*; а нé се ішло у *гóсти* нїгде на пр́ви д́н; тўрим у *крошњїчку* лéбац; па здéнемо у *купáрку*; па пóсле тéрај у *Марáву* онéј кáљаве коноплéтине; па ми дáде (...) у *руке*; рўке ми се у *плїци* напрáвију; нéсь^ам ни у *шкóлу* ішла јóште;

г) значење вокатива: (обраћање) áјде, *Бўлчо*, áјде *Зóрко*; дóбро, Дáче, сьг ручá ће ідеш ли тї за снáјку да вїдиш; и он мéне сáмо їма да кáже: „áјде *Олге*, запéвај“; *Олге*, немóј ћáво да те нóси;

д) значење инструментала: (**друштво**) мојá Снéжа убáво си жїви *сaz Дрáгана*; *сьс овїја мої другáри* ідемо тáм по Власїну; ја *сь^ас мојéга брáта* ће чўвамо обоїца говéду; па смо ишли *сас његóвога брáта* одóвде; ишли смо *сас моéга зéта* от сестру́; *са свї* лўди сам дóбра бїла; а ќд отидó за моéга дéду, па пóp живўеше *сас тáтка* млóго моéга, ал *са свéкра* нéе живувáја; (**средство**) тóрбе су напўњете *сьз бáницу*, *печéње*; па ги докарáмо *сас бїволице* дóма; з *брáну* повлáчимо; па га распáли *сас онáј кáиш*; па врзáше моéга брáта *сьс конóпац* на ћупрї́у, на мóс; прекáрамо снóпови *сас крáве*; онáј отпáдак ме почé мéне млáти по нóге *сас лáнац*; и *сас једнў црвéну оловку* сáмо му удáри крс; гáзимо *с нéте*, па *с мóтке* бїјемо; па ће да се сáди *сьс нéте* кукуруз; и опáшу ги *сас нóјас* обоїцу; гребáја *с рўке*; *са секїру* удáри; а ја гу поштéно ору́бим *сас тестéру трупáру*; (**локација**) јóш смо гóре *над Јáстребац*; *под једнў голéму кру́шку* седїмо; тўј *прет кўћу* га ватїше;

ђ) значење локатива: (**на**) један је бїо *на Ђóрђево*, *на стáницу*; óви мої другáри су бїли *на стрáжу*; један је бїо *на ўлаз* у Лескóвац;⁹ па врзáше моéга брáта

9 Изразитија нивелација власотиначкога јужноморавског идиома под утицајем стандарднојезичкога варијетета среће се углавном у илустрацијама ексцерпираних из текстова који су забележени у

със конопац на *ћуприју*; (**по**) па кад не одбѣше из Марáву, мѣ *по батлаци*; па кад ўзе тојагу, па *по главу* онóга, тап, тап; а сѣг се мѣља *по млинови*; напростѣрамо ги *по Марáву*; онáј отпáдак ме почѣ мѣне млáти *по нóге* сас лáнац; *по пѣјац* сам ѣшла; (**у**) и тóј ти óћу кáжем да сам онáко бѣла у *мóј жѣвот*, у *седомдѣсет и шѣсту гóдину*, мѣслим, да нѣгде нѣсам направѣла онóј што не трѣба; нѣти ми у *књѣжицу* пѣше да сам бѣја у *зáтвор*, ни нѣшта; лóже ни е у *Козáре*; ѣмашем тóга брáта от чѣчу што ми е у *Кўкавицу* сѣг и еднў у *Лáдовицу* сестрў одóвде што е; па иднѣ у *кóло* стојў; мѣ смо бѣли тўј у *Лескóвац*, у *милицију*, свѣ троѣца; јá сам бѣја у *милицију* дóле, у *нѣку шкóлу* дóле код говѣћѣ пѣјац дóњи, тўј смо мѣ у *кáсарну* бѣли; дóкле бѣше да ни у *Марáву* давáше да ги тóпимо, онó бѣше дóбро; исперѣмо ги у *Марáву*, онѣ од онóј блáто; у *плáнину* тáм, нѣгде нѣкој нѣма; свáки прáзник имáло кóло у *нáшо селó*; на венчáње идóмо, венчáли смо си се у *цркву*.

Удвојени предлози

Иако својом присутношћу у власотиначким говорима најчешће маргинална, једну од важних балканистичких језичких црта представља удвајање предлога. Настала након преласка са синтетичкога на аналитички падежни систем, тј. услед новонастале функционалне преоптерећености предлога и потреба везаних за додатна прецизирања падежних значења (в. и MARKOVIĆ 2012: 95), ова појава је својствена већем делу балканских дијасистема, те изузетак не представљају ни српски високобалканизовани говори попут јужноморавских идиома (в. нпр. MLADENović 2013: 190, JURIŠIĆ 2009: 276 и др.).

На пример: свѣкар мóј спрóведе ги *до* у *Марáву* тáм; берѣмо врбў *за* на *капѣју*; *за* у *конóпље* се обучѣмо покрѣпено; нáј не билó мерáк *за* у *краљѣцу* кѣд ѣдемо; а он *за* у *цѣлу кўћу* вóди рѣд; сѣг што нóсу децá дóм, таквó да сам имáла *за* у *собóр*.

Одређеност

Категорија одређености, једна од основних балканистичких карактеристика (в. ASENova 2004: 123–140), позната је и мањем делу призренско-тимочких говора, нарочито онима који се налазе у најближем суседству са суседним македонским и бугарским дијалектима. Међутим, на подручју призренско-јужноморавских говора, појава постпозитивнога члана има изразито маргиналан карактер и непосредно контактено порекло и везује се за идиома на његовом крајњем југу (в. нпр. JURIŠIĆ 2009: 189–194). Јужноморавски идиом у власотиначком крају у овом смислу не представља изузетак, у материјалу није забележен ниједан пример одређенога члана.

Заменице

Испитивани јужноморавски идиом одликује се стабилним системом заменица, како именичких тако и придевских. На плану личних заменица, стандардни репертоар карактеристичних форми попут дативских *ву* и *ни* или акузативних *њума*, *гу*, *не* и *ги* на допуњује се узапредовалим аналитизмом, који у већој мери долази до изражаја уколико је реч о необјекатским функцијама. Такође, с обзиром на пропорционално високу изложеност балканским језичким утицајима, и у овом говору могу се срести, додуше ретко, примери удвајања објекта. Њихова учесталост приметна је и у егзистенцијалним конструкцијама (в. ниже). Када је реч о начинима изражавања посесије, као примарно средство издвајају се присвојни

разговору са Благојем Јанковићем из села Ладовица (в. STANKOVIĆ 2008: 155–159), и то у оним сегментима када он приповеда о догађајима из времена служења војнога рока. Тзв. „варошки говор“ присутан је и у исказу Олге Стојановић из села Конопница (в. ISTO 2008: 159–161).

придеви, док употреба енклитичких облика датива (тип *мајка ми, брат ми* и сл.) у овој функцији изостаје. Функцију именичке упитне заменице за ствари обављају облици *које* и, евентуално, *кво*.

Личне заменице

1) *номинатив*: (**ја**): *ја* сѣ^ас моѣга брата ће чувамо обојца говѣду; *ја* кобајаги има^м ко сѣг што има^м; отидо *ја* за њѣга; (**ти**) *ти* си у Прилепац ишѣа; *ти* ми ги прѣведе; дај ги *ти* мѣне (**он**) *он* забраја біволице о^сом; *он* цѣли дѣн шѣта сас нас и ви^ка на Крсту; *он* га одведѣ и пушти га отуд; *он* дође, па стѣне пред еднѣга; *он* си ги тѣра до^м; (**она**) *она* јадна закѣса од њѣ; *она* падне, бѣмба ли е; *она* дође па саберѣ, па бѣга; (**оно**) *оно* дође еднѣ, па се задѣва сѣс њѣга; *оно* не смѣ, и да отидѣ нѣгде; (**ми**) *ми* там сѣднѣмо, па подручамо; вѣчером, кад^т слунце већ да заѣди, а *ми* се ви^камо; пови^ш се мучимо *ми* сѣг^к; ће лѣгнѣмо *ми* да одмѣримо; (**ви**) па ћу *ја* идем на овѣа да давам, а *ви* бѣште до^ма; (**они**) *они* у низѣне; *они* гу стѣгну, па гу сѣ^ве утѣпају; *они* сѣт пу^но побѣгоше; (**оне**) исперѣмо ги у Марѣву, *онѣ* од онѣј блѣто па пробелу; (**она**) *она* си дођу, па свѣ искљују (пилићи);

2) *датив*: (**мене/ми**) па *ми* дадѣ толицко сѣренце у рѣке; рѣке *ми* се у плѣци направију; и сѣг би *ми* ги изми^ле; ако би *мене* опрѣстѣли то, онда би свѣ бѣгѣли; опасѣч *ми* скинуше, прѣво у зѣтвор; дај ги тѣ *мене*; тѣ *ми* ги прѣведе; он *мене* сѣмо има да кѣже; (**тебе/ти**) *тебе ти* тој купише; па *ти* га тури на главу; планина *ти* е кѣо гѣд у бѣрбу кат пођеш; сѣг^к *ћу ти* кѣжем; не мѣгу *ти* тој кѣжем; (**њему/му**) *и*цепи *му* главу, па бѣж до^ма; онѣј тражи да, да *му* поѣмо; казѣо сам *му* кѣко да излѣже; *ја* њѣму тој за славу давам; и сас једну црвѣну оловку сѣмо *му* удѣри крѣс; *ја* сѣм *му* турила да рѣча; и *ја* сѣм њѣму рѣкла; и сѣг би *му* ги изми^ле; (**ву**) мајка погледѣла нѣма *ву* га детѣ; децѣ *ву* више ѣдѣте; мѣслим да бѣше бѣш *ву* се десѣло на тѣтка; нѣкѣа *ву* додѣ мајка овдѣка; (**нам/ни**) *нам* тѣд онѣ мѣло^го помѣгоше; лѣјзе *ни* е у Кѣзѣре; а он ѣзме сѣкирѣче, па *ни* помѣгне; тој *ни* е па нѣј, нѣј; пола кѣла ће *ни* скине; свѣ *ни* намѣкри до, до гѣлу кѣжу; па *ни* гумѣ настрѣда, па *ни* се кѣла обѣлише у твој плѣц; (**вам/ви**) ѣће да *ви* купи кошѣље; (**њим/им**) онѣ тражу прѣсе да *им* се печѣ; ѣдведе ги да *им* покаже тѣкве там у њѣву; *ја* мѣрам њѣм да им опѣрем нѣге;

3) *акузатив*: (**мене/ме**) испрѣти *ме* мајка; па на ѣспит *ме* грѣди по^п; мѣе Мѣче *ме* питѣе да *ме* обучѣ и да *ме* тѣру; у главу не *ме* удѣрило; овѣј *ме* највише сѣтре; ѣдведѣше *ме* до^ле у кѣсарну; онѣј отпѣдак *ме* почѣ мѣлати *мене*; па онда е послѣо да *ме* позѣву; (**тебе/те**) мѣра да *те* товѣрим и *тебе* по^сле на кѣла; нѣ знаш шѣта *те* мѣже задѣси у планину; немѣј ѣѣвол да *те* нѣси; (**њѣга/га**) туру *га* на главу; ма кѣј *га* е испрѣѣја; скѣро *га* глѣдѣше овѣа; такѣј, њѣга у Власѣтинце вѣде; *ја* сам *га* замотѣла с нѣвину; кѣј нѣѣ дѣбар домѣѣин да *га* нарѣни, онѣ падне и у брѣзду; (**њума/гу**) па прѣчекѣју *гу*, чѣкају *гу*, чѣка *гу* свѣкрѣва; нѣма да *гу* тѣра више; но свѣ са сѣкиру, изми^лѣ *з*^в лѣпо сѣкиру, па у онѣј кѣцу; и шѣто *гу* брѣга њѣма; пѣ *гу* затѣј затѣрили, и такѣ; да *з*^в ѣзнѣмо да ви^димо какѣи су онѣ, какѣи смо мѣи; (**нас/не**) пѣ кад *не* ѣдѣише из Марѣву, мѣ по батлѣци; кѣѣ смо учѣли, да *не* бѣг пита; па кѣд *не* ви^кну, мѣ смо па сѣ^вѣ рѣдѣсне; убѣло *не* појѣње; и венѣѣја *не*; (**вас**) да *вас* пѣтам; (**њѣи/ги**) идем да *ги* берѣм, а онѣ тѣрѣде; најпрѣво из Власѣтинце ѣтерѣше *ги* у Нѣш; и опѣшу *ги* сас појѣс ѣѣјцу; мѣло^го *ги* брѣга за Ђурђѣвѣн и за Ўскрѣс, за нѣшта *ги* нѣе брѣга; али *њѣи* нѣкој не контролѣише; и кад *ги* већ нѣтовѣри, ѣто га ѣту^да шу^мар; тѣ си *ги* товѣри, угѣѣјај *ги*; не мѣж *ги* онѣ сѣпре;

4) *ѣпѣшти падеж*: ће се нѣѣ нѣко мѣмѣче накуд *мене*; свѣ се на *мене* укѣселѣло; кѣ дође до^ма, нѣма на њѣга по^пке; онѣ падне, бѣмба ли е, кѣ се ви^ка, *при сѣм* њѣга; мајка се не мѣже мѣја ѣкѣчи ѣд њѣи; сѣкријѣм се ѣд њѣи; ѣѣѣѣко се

дигне онóј, земња́, на њу́ма ќд Марáва по́плави; ту́ј е билá една́ Стајковча́нка, са њу́ма се удру́жим; не́ма на на́с бeл бóд; та́ј што живу́еше с на́с; свé пр́тено на на́с; да спрéмају ручь́к за те́ј на́с óсом; ма́јка се не мо́же моја́ откáчи од њи́.

Удвајање објекта

Као и у неким другим народним говорима српскога језика, и јужноморавском говору власотиначкога краја скраћени облик личне заменице удваја се и са њеним дужим обликом и са именицом:

1) *директни објекат*: само њи́ троји́цу су *ги* откарáли; изми́је *гу* ле́по *секи́ру*; она́ј отпа́дак *ме* почé *мене* мла́ти по но́ге сас ла́нац; и штó *гу* бри́га њу́ма; мо́ра да *те* това́рим и *тебе* по́сле на ко́ла;

2) *индиректни објекат*: а *мене* ми та́тко до́ђе, па ми наредí кад оти́днем у шко́лу да тако́ј ре́кнем; ја мо́рам њи́м да *им* опе́рем но́ге и да *ги* покрíем;

3) *егзистенцијалне конструкције*: сýд *га* не́ма то́ј ни́где како́ е било́ ко смо билí деца́; ма́јка погледа́ла не́ма ву *га* дете́; бра́тко, има ли *ги* *Не́мци*; *младоже́ња* *га* не́ма, па он́ иди у шко́лу, па *га* на́ђе.

Посесивност

Примери: (**мој**) ја сýс *мо́ега* бра́та ће чу́вамо обо́ица говéду; па врзаше *мо́ега* бра́та сýс коно́пац; ма́јка се не мо́же *моја́* откáчи од њи́; а *мој* де́да Крста бија́ мла́т; ишли́ смо сас *мо́ега* зéта от сестру́; ту́ј у чичу́ *мо́ега* узéше пра́се; на *мо́е* дру́сто ни́кој не́е ише́ја у шко́лу; на *мо́е* сестре, обе су не́писмене билé, по́мале од мене́; *мој* де́да Крста и њего́в бра́т су нате́рали; ја óдем сýс овíја *мои* другáри; с једно́г комши́ју смо *мог* ишли́; за *моју* сре́ћу на́иде шумáр; честítaм ја на *мо́ега* му́жа сна́јку; ја сам сас три́ сина́ *мои* сади́ла ба́чу; (**његов**) па смо ишли́ сас *њего́вога* бра́та одóвде; *мој* де́да Крста и *њего́в* бра́т су нате́рали; (**наш**) на́ш човéк бéше то́ј напра́вија; онí пу́на *на́ша* со́ба; гла́дна во́јска *на́ша* ср́пска; сва́ки пра́зник има́ло ко́ло у *на́шо* село́; *на́шо* не мо́ж, *на́шо* село́ да наштéти ни́кад Морáва; за *на́шу* сре́ћу; (**ваш**) *ва́ш* та́тко ни рече́.

Именичке и изведене заменице

Примери: ку́ј гле́да говéду, тр́чим си по бра́та; а ми́ ку́ј што зна́е прича́ећи до́ђемо из Козáре до́ма; ку́ј гу ука́ра, он се откáчи; ми́ смо па свé ра́досне ку́ј ће не ви́кне да и́демо на мо́лбу да жњéмо у *некога́* ку́ј не́ма ра́дници; *ко́е* да рабóтимо; ми́ сýг разазњéмо, тýг *кво́* смо зна́ли; ми́ *кво́* ћемо; *кво́* смо учíли да не бóг пита́; *ни́кој* не́ не ди́ра; на *мо́е* дру́сто *ни́кој* не́је ише́ја у шко́лу; с *ни́кога* се не́сам замерíла; це́ло село́ гу узима́ло да гу чита́ и ўзе гу *не́ки* и не ми гу врну́; за *ни́шта* *ги* не́е бри́га; имаше ед́н Бугарин мла́т, чува́р ондéк позади́ ћупри́ју *што* е чува́ја; *коме́* сам продава́ла ни́када му ни́шта ни́сам појéла њего́во.

Придевске заменице

Примери: тако́ј е бија́, *такóв* живóт; ќ *те́ј* коно́плје отрéбију; кад га распа́ли сас *она́ј* каи́ш; па по́сле те́рај у Марáву *онéј* ка́љаве коноплéтине; па кад изнесéмо *онéј* ту́тке; исперéмо *ги* у Морáву, онé од *онóј* бла́то; у *ни́једну*¹⁰ (војску) немóј добровóлно да идéш.

Придеви

На подручју призренско-јужноморавскога дијалекта релевантну придевску категорију представља компарација, коју је могуће изразити како путем синте-

¹⁰ Тзв. раздвајање облика именичких и придевских одричних заменица у зависним падежима (уп. *ни са ким, ни у једну*) у потпуности изостаје.

тичких форми тако и аналитичким облицима каснијега постанка.

Компарација

Иако би било непрецизно рећи да су на власотиначком терену јужноморавских говора синтетички компаративи потпуно ишчезли, може се извести закључак како у њима ипак преовладава аналитички тип компарације.¹¹ Таква ситуација разликује се од прилика у јужнијим призренско-јужноморавским идиомима, што је у складу са удаљеношћу власотиначкога краја од главних жаришта балканистичких језичких црта, смештених дубље на југ и исток. У наредним низовима дају се примери синтетичке и аналитичке компарације:

а) синтетичка компарација: *највиш* смо играли онуј свињу; на моје друсто никој неће ишеја у школу *даље*; то е па било *највише* радос наш; нећу *више* у планину да идем; *раније* се солило све слама; *раније* садено ручно; да си идемо ли *дома више*, оћемо ли; деца ву *више* одате; оћу кажем да е био *гори* живот;

б) аналитичка компарација: *повиш* се мучимо ми сџ; моје сестре, обе су неписмене биле, *помале* од мене; која е *појака*, тај носи онај барјак и игра; *покрупно* од Мају чини ми се; за *подугачка* дрва и за *пократка*; поголеме су оне биле; овај шеница повисока, а онај там пониска.

Бројеви

Јужноморавске говоре у околини Власотинца одликује уобичајен систем бројева, са очекиваним колебањима везаним за поједине облике:

1) *главни бројеви*: *један/једџн/едџн*; *једнога/еднога*; *едну* годину у лазарицу; *два* вука; *две* и *две* певају; *шес*; *седом*; *осом* биволице смо имали; *десет*; *идинаес* дулума; *дванес*; *деветнаес*; *иљадо* и *пет стотине* кила; *две иљаде* кила навршемо;

2) *редни бројеви*: *кој* ће прерипи први унутра; *други* дџн; на *другу* бразду; на *друго* лозје, на *трећо* место бија;

3) *збирни бројеви*: *обоица* говеду водимо; и опашу ги сас *појас обоицу*; *обе* су неписмене биле; *обедве* неписмене.

Закључне напомене

Јужноморавски говор власотиначкога краја својом физиономијом уклапа се у пошири ареал призренско-јужноморавских идиома, и то упркос непосредном контакту са осталим, суседним призренско-тимочким подтипovima, заплањским и лужничким. На плану морфосинтаксе одликује га низ типичних јужноморавских особина, као што су прелазак именица женскога рода на сугласник у прву именичку врсту, нарочита склоност именичке и заменичке деклинације ка аналитизму, као и повећи низ особених заменичких облика (*зу*, *не*, *њума* итд.). Са овим карактеристикама у сагласју је изостанак већег броја специфично балканских језичких црта, као што су недостатак постпозитивнога члана, ограничена и најчешће емфазом условљена појава удвајања објекта, те одсуство дативских енклитика у функцији исказивања посесивности, који ове говоре оштрије одвајају од источнијих, нарочито тимочко-лужничких говора, где поменуте особине имају шири домет.

Цитирана литература

ASENOVA 2002: Asenova, P. *Balkansko ezikoznanie*. Veliko Trnovo: Faber, 2002. [orig.] Асенова,

П. *Балканско езикознание*. Велико Търново: Фабер, 2002.

BELIĆ 1999: Belić, A. *Dijalekti istočne i južne Srbije*, u: *Izabrana dela Aleksandra Belića*, t.9.

Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999. [orig.] Белић, А. *Дијалектии*

¹¹ Исти закључак може се извести за прилоге, па се у овом осврту наводе и облици компаратива ове врсте речи.

- источне и јужне Србије, у: *Изабрана дела Александра Белића*, т. 9. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- IVIĆ 2001: Ivić, P. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje, Celokupna dela Pavla Ivića*, т. II. Novi Sad–Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001. [orig.] Ивић, П. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје, Целокупна дела Павла Ивића*, т. II. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- IVIĆ 2009. *Srpski dijalekti i njihova klasifikacija* (prir. Slobodan Remetić). Novi Sad–Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009. [orig.] Ивић, П. *Српски дијалекти и њихова класификација* (прир. Слободан Реметић). Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- JURIŠIĆ 2009: Jurišić, M. *Govor Gornje Pčinje*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2009. [orig.] Јуришић, М. *Говор Горње Пчиње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009.
- MARKOVIĆ 2012: Marković, M. „Udvojuvanje na predlozite vo makedonskiot jazik od aspekt na arealnata lingvistika”. *Context*, 10 (2012) 95–110. [orig.] Марковић, М. „Удвојување на предлозите во македонскиот јазик од аспект на реалната лингвистика”. *Context*, 10 (2012) 95–110.
- MLADENOVIC 2013: Mladenović, R. *Govor južnokosovskog sela Gatnje*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2013. [orig.] Младеновић, Р. *Говор јужнокосовског села Гатње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- STANKOVIĆ 2008: Stanković, S. *Granice prizrensko-južnomoravskih govora u vlasotinačkom kraju*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008. [orig.] Станковић, С. *Границе призренско-јужноморавских говора у власотиначком крају*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.
- PANTIĆ 2024: Pantić, M. *Morfološki balkanizmi u govoru Velike Hoće*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet u Prištini (master rad), 2024. [orig.] Пантић, М. *Морфолошки балканизми у говору Велике Хоче*. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини (мастер рад), 2024.
- RAŠIĆ 2023: Rašić, K. *Morfološki i sintaksički balkanizmi u timočko-lužničkom govoru (sa osvrtom na širi balkanoslovenski areal)*. Beograd: Filološki fakultet, (doktorska disertacija), 2023. [orig.] Рашић, К. *Морфолошки и синтаксички балканизми у тимочно-лужничком говору (са освртом на шири балканословенски ареал)*. Београд: Филолошки факултет, (докторска дисертација), 2023.
- Stanislav R. Stanković

MORPHOSYNTACTIC FEATURES OF NOMINALS IN THE SOUTH MORAVA DIALECT OF THE VLASOTINCE AREA

Summary

The dialects of the Prizren-Timok dialectal area have not been reviewed from the dialectal morphosyntactic perspective so far. This paper represents a first attempt to discuss one of the three highly Balkanized idioms of Vlasotince from the aforementioned perspective. The morphosyntactic analysis of nominal features confirms that the local idiom belongs to the Prizren-Timok dialectal area and, in terms of morphosyntax, exhibits the majority of linguistic characteristics typical of the highly Balkanized zone of the Serbian diasystem.

Keywords: morphosyntax, nominals, Prizren-Timok dialectal area, Prizren-South Morava dialect, Vlasotince area